

EDICIJA
ISTORIJA

EMIL LUDVIG

RAZGOVORI SA
MUSOLINIJE

Preveo
Miloš Crnjanski

Kvazar
BUDUĆNOST
ČITANJA

Naslov izvornika

Emil Ludwig, *Mussolinis Gespräche mit Emil Ludwig*

Copyright © ovog izdanja 2025, Kvazar – Budućnost čitanja

Copyright © prevoda, Zadužbina Miloša Crnjanskog, Beograd

Sva prava zadržana. Nijedan deo ove knjige ne sme se kopirati niti prenositi u bilo kom obliku ili bilo kojim sredstvima, elektronskim ili mehaničkim, uključujući fotokopiranje, snimanje ili bilo koji sistem za skladištenje i pretraživanje informacija, bez pismenog odobrenja izdavača.

REDAKCIJSKA NAPOMENA

U svetu u kom se olako poteže reč fašizam, još više etiketa fašiste, sve manje se zna šta je to zapravo fašizam. O njemu su, svakako, pisali istaknuti teoretičari, filozofi i umetnici (pomenimo samo Vilhelma Rajha, Hanu Arent, Teodora Adorna, Pjer Paola Pazolinija, Umberta Eka), ali čini se da sliku o tome šta je to fašizam možemo steći i na njegovom izvoru, preciznije rečeno u mislima njegovog tvorca. Upravo to je i povod za objavljivanje knjige *Razgovori sa Musolinijem* Emila Ludviga, koja je dosad prevedena na mnoštvo jezika i postala jedan od glavnih izvora ne samo istraživačima fašizma, već i široj publici.

Skoro kao i uvek, u slučaju ove knjige – kontekst je sve. Emil Ludvig, tada jedno od najvećih evropskih književnih imena, vodi razgovore sa Musolinijem 1932, tri godine pre nego što je on započeo krvavi rat u Abisiniji (današnja Etiopija), koji se posmatra kao uvertira za Drugi svetski rat. U slučaju da su ovi razgovori vođeni kasnije, Ludvigov pristup bio bi sasvim drugačiji. Uostalom, o tome najbolje svedoči njegova biografija. Nedugo po dolasku Hitlera na vlast, njegova dela su spaljivana na lomačama, a zabranjen mu je i ulazak u Nemačku. „Krivica“ za to je, pored jevrejskog porekla, bila u njegovim pacifističkim stavovima.

U trenutku u kom je Emil Ludvig vodio razgovore sa Musolinijem, situacija je bila znatno drugačija.

Hitler još uvek nije došao na vlast, a Musolini je bio izuzetno poštovan u međunarodnim krugovima, pogotovo u zapadnim zemljama – dovoljno je prisetiti se Čerčilovog oduševljenja Musolinijem i njegovih reči iz 1927. da bi on u slučaju da je Italijan svim srcem bio uz Musolinija – iako su vrlo dobro bili poznati zločinački metodi njegove vladavine, prevashodno ubistva i zlostavljanja političkih protivnika, ali i celih društvenih i nacionalnih grupa. Preko toga Ludvig prelazi bez većeg otpora fasciniran Musolinijevom ličnošću.

Emil Ludvig pripada školi mišljenja koja istoriju posmatra kao priču o velikim ljudima i njihovim delima. Tomas Karlajl, poznati britanski istoričar, najbolje je to sažeo u rečenici: „Istorija sveta je samo biografija velikih ljudi.“ Ludvig je bio njegov naslednik bez premca. Istinska fasciniranost Musolinijem zapravo je jedna od najvećih „draži“ ove knjige. Preko nje mi možemo videti kako je on izgledao u očima svojih savremenika, u ovom slučaju prilično talentovanog i pametnog čoveka. Nasuprot slici koja je u današnjici ustaljena o Musoliniju – skoro kao pajacu sa vrlo čudnim facijalnim ekspresijama i divljačkim ponašanjem – ovde je pred nama sasvim drugačiji čovek. Musolini je načitani poliglota sa solidnim umetničkim ukusom, spreman da se raspravlja o Betovenovim delima, Ničeovoj filozofiji i Makijavelijevim stavovima. Ili kako bi to Ivan Ivanji rekao: „Musolini je bio obrazovan čovek, govorio je sedam jezika, mnogo je čitao, svirao je violinu; Hitler je u upoređenju s njim bio primitivac i neznalica.“ U isto vreme, on je bio prilično usredsređen na svoju mesijansku misiju, propagandno uzdignut na pijedestal nepokolebljivog i nepogrešivog vođe.

Emil Ludvig

S druge strane su njegovi stavovi, nesputano izneseni u ovoj knjizi, koji će odvesti u ponor tadašnji svet i nepovratno odrediti istoriju naše civilizacije. Ta dihotomija je srž ove knjige, to jest: prelom između manipulativnog vođe i nesreće koju on donosi, nešto što, nažalost, prati istoriju ljudskog roda do današnjice. Zbog svega toga, odlučili smo se za ponovno objavljivanje *Razgovora sa Musolinijem* na našem jeziku nakon skoro devet decenija. Podstrek za to je svakako bio i izuzetni prevod Miloša Crnjanskog, blistav u svojoj prividnoj jednostavnosti, a zapravo dubok u osećaju za detalj i pripovedanje.

Prilikom priređivanja ovog izdanja u potpunosti smo se držali prvobitnog iz 1936. godine (Narodno delo, Beograd), jedino smo pisanje određenog dela reči prilagodili važećem pravopisu i izvršili neophodne korektorske ispravke. Prvobitno srpsko izdanje knjige iz 1936. bilo je naslovljeno samo kao *Musolini*, što je bila odluka izdavača. U ovom izdanju naslov je identičan najvećem broju dosadašnjih izdanja i prevoda u svetu. Sve napomene u knjizi su redakcijske, osim onih koje je napisao Miloš Crnjanski i objavio u izdanju iz 1936. godine. One su posebno naznačene.

Delati je lako, misliti je teško;
po zamisli delati, nelagodno je.

Gete, Vilhelm Majster

UVOD

Musolini u razgovoru sa Emilom Ludvigom

DOKUMENT

Razgovori što će ovde biti izneseni vođeni su u Rimu, na italijanskom, od 23. marta do 4. aprila, gotovo svaki dan, po jedan čas, u *Palazzo Venezia*, i ja sam ih svaki put po završetku zapisivao na nemačkom; u njih sam uneo samo nekoliko rečenica iz mojih ranijih razgovora sa Dućeom.¹ Taj nemački rukopis podnesen je Musoliniju, te je on sam, prema pamćenju, proverio sva ona mesta na kojima se navodi ono što je govorio. Njegove svojeručne izmene na rukopisu koji mi je vraćen sastoje se u osamnaest reči i u nekoliko precrtanih rečenica. Taj tekst preveden je na italijanski i isto tako njemu podnesen na pregled. S nemačkog teksta vrše se sada svi prevodi.

Tuđim materijalom nisam se služio; međutim, obvezan sam Margeriti Sarfati,² čiji mi je opis Musolinijevog života dao mnogu inspiraciju. Ovde, u ovom izlaganju, nema ni anegdota kojih je prepun Rim, niti pak kakvih saopštenja Dućeovih saradnika, koji o njemu pričaju potankosti prepune otkrića. U ovim razgovorima iznosi se samo ono što je govoreno.

¹ Musolinijevu titulu duće (vođa) ostavljamo sa početnim velikim slovom, kao u prvobitnom izdanju knjige, pre svega zato što je ova titula u dobrom delu javnosti, baš kao i ovoj knjizi, zamenila njegovo stvarno ime i prezime.

² Uticajna italijanska pesnikinja, novinarka i likovna kritičarka, koja je gotovo dve decenije bila Musolinijeva ljubavnica i osoba od najvećeg poverenja.

IZNAD STRANAKA

Nepoverenje naspram diktatora živelo je u meni sve do pre nekih pet godina. Mnogi od mojih prijatelja Italijana bili su protivnici režima i, prolazeći Italijom, ja sam nailazio na blistave uniforme, zastave i ambleme čiji poslednji sjaj u Nemačkoj gledah kako tone na zahodu, dokle je sa istoka nova zora njihov povratak objavljivala brzinom koja uliva strah.

Tri okolnosti izazivale su promenu moga mišljenja. Pojmovi demokratija i parlamentarizam počinjali su da se zamagljavaju, između njih su se utiskivale posredne forme, politički život u nasleđenom obliku postajao je prazan, ljudi od vrednosti nije bilo. U istom mah gledao sam kako u Moskvi i Rimu izbijaju veličanstvene pojave materijalne vrste, to jest zapažao sam konstruktivne strane obe te diktature. I treće, sve to posmatrao sam psihološki i došao do shvatanja da rimski državnik, i pored ponekih svojih govora, verovatno ne gaji nameru da izazove rat.³

Međutim, proučavanje Musolinijeve osobe bilo je presudnije nego ta posmatranja. Kada mi se učinilo da sam uočio pojedine crte koje su me podsećale na Ničeov idejni svet, ja Dučea odvojih, u mislima, od njegovog fašističkog pokreta i počeh ga posmatrati kao

³ Koliko je Ludvig pogrešio u svojoj proceni, najslikovitije pokazuje činjenica da je Musolini tri godine nakon ovog razgovora napao Abisiniju (današnju Etiopiju). Potom su usledili njegovi osvajачki pohodi na Albaniju, Grčku i Jugoslaviju, praćeni brojnim ratnim zločinima.

osobit fenomen, kao što sam to uvek činio sa istorijskim ličnostima.

Smeškanje realnih političara bunilo me je isto toliko malo koliko i mržnja partijskih ljudi. Za poznavanje jednog čoveka, meni je važnija i najmanja crta njegovog karaktera nego njegov najveći govor, a kad je reč o kakvom svemoćnom državniku, ta crta daje mi mogućnosti da kročim korak dalje u prognozi njegovih budućih dela. Daleko su od mene i dnevna i partijska politika, to jest oba njena oblika, kroz koje ljudi bez fantazije posmatraju sadašnjicu; ja nisam nikada pripadao nikakvoj partiji, a pristao bih da se upišem samo u protivratnu partiju, kada bi nje bilo. Događaji iz poslednjih deset godina učvrstili su u meni uverenje da nema potpuno savršenog sistema uprave, da je, štaviše, različitim narodima, u različito doba, potreban različit sistem vladavine. Kao individualist *par excellence*, nikada ne bih bio fašista, ali, ostavljajući na stranu to svoje lično gledište, ja priznajem da je taj fašistički pokret stvorio velike stvari za Italiju. U Nemačkoj, naprotiv, sličan pokret bi, čini mi se, bio koban; u četvrtom delu ovih razgovora naći će se razlozi koji su me pokrenuli da tako mislim. Osim toga, na nemačkoj pozornici nema glumca koji bi bio kadar da se prihvati glavne uloge.

Položaj nepristrasnog posmatrača olakšavala mi je činjenica što sam stranac. Da sam u Napoleonovo doba bio francuski pisac, ja bih se bez sumnje držao na Šatobrijanovoj strani, dokle bih se kao Nemač iz toga vremena caru divio zajedno sa Geteom. Tako mene privlači i Musolinijeva ličnost bez obzira na to što se on bori protiv Versajskog ugovora, ali i poitalijanjava

Južni Tirol. Umesto dileme u koju te okolnosti dovode srca nemačkih fašista, kod mene je reč o posmatranju, s umetničkog gledišta, jedne izvanredne ličnosti.

PRVI SASTANAK

Da on beše takva ličnost, to sam zapazio prilikom našega prvog sastanka. Približio sam mu se onda kada je veliki kapital počeo da se na njega srdi i kada je njegova spoljna politika, kako se činilo, gubila svoje izazivačko obeležje. U martu 1929. zakazao mi je dva sastanka, a i posle toga nas dvojica smo se opet viđali. Svaki put bio sam pripremljen, te bih ga naveo na dva glavna pitanja u kojima smo se razilazili, a to su: sloboda i pacifizam. U toku tih razgovora, između fašističke ortodoksije i shvatanja osnivača te religije, iskrsavale su na vidik jasnije razlike i zategnutosti kroz koje mora proći svaki veliki pokret. Tada se u isti mah potvrdilo i ono čemu me je učilo moje iskustvo: da što se tiče istorijske analize izgovorena reč ima veće važnosti od pisane reči. U razgovoru udvoje, čovek se pokazuje prirodnijim, a naročito onda kada govori bez imalo poziranja, kao što to čini Musolini, za čije karikirane slike greh na duši nose fotografi koji ih rasprostiru širom celoga sveta.

Prilikom tih prvih sastanaka, moja glavna težnja nije bila da ispitam držanje Italije prema njenom vođi niti njegovo držanje prema Italijanima. Pitao sam se da li Evropa od toga državnika, koji nije nikom odgovoran, te je, prema tome, lično najmoćniji čovek sadašnjice, može očekivati zavojevačke podvige ili izgrađivanje. Da li toga Ničeovog učenika, tog anarhista

Benito Mussolini

i revolucionara njegov demon ne gura putem kojim je išao u svojoj mladosti? Ili da li se njegova priroda, pošto se već dokopao vlasti, ne razvija u pravcu učvršćivanja te vlasti? Da li on to ne naginje da Ničeovu nauku preobrtati u duh ili u dim?

Pri tim političko-filozofskim razgovorima začeo se plan da se sistematski sredi i metodski učvrsti ono što je dotle bilo ostavljeno ćudljivoj igri trenutaka; iz nemoćnog balona hteli smo da pređemo u avion. Zadatak nam beše da održimo visinu i lako kretanje. Pošto između nas nije bilo predstavnika upravne vlasti, pa čak ni kakvog sekretara, mi nismo ništa utvrđivali napismeno. Sve je teklo u obliku ličnog poverenja.

MESTO RADNJE

Kao kakva tvrđava sa zdepastom kulom, uzdiže se žućkasti masiv zgrade zvane *Palazzo Venezia* na velikom trgu, nasred Rima, u podnožju Kapitola, desno od novog, džinovskog spomenika čiji će kao sneg beli mramor valjda za stotinu narednih godina dobiti dovoljno patine⁴ te će manje vredati oko svojom bojom i biti snošljiviji svojim oblicima. Ta palata podignuta je pre ravno pet stotina godina. Ta dragocenost prošla je kroz mnoge ruke. Pape koje su je podigle predale su je, u XVII stoleću, Venecijanskoj republici, od nje ju je dobio carski austrijski dom, a nakon stotinu godina, 1918, Kraljevina Italija, uspostavljena u međuvremenu,

⁴ Navlaka kojom vreme prevlači mramor, metale itd. (napomena Miloša Crnjanskog)